
Mari-Janne Padmos:
 Hokus Sprokus
*Dramatische werkvormen in
 de meertalige kleuterklas*

H. Lindijer, N. Brandenbarg & N. Groenteman, *Hokus Sprokus. Dramatische werkvormen in de meertalige kleuterklas*. Amsterdam, SKVA/Kunstweb, 1996. Boek en cassette. ISBN: 90-7166-121-0 prijs f64,50. Besteladres: Kunstweb (voorheen SKVA), postbus 3390, 1001 AD Amsterdam, tel. 020: 625 57 06

Op de Bos en Lommerschool in Amsterdam wordt al sinds begin jaren negentig gewerkt met de bekende tweede-taalprogramma's *Knoop het in je oren* (Van Kleef 1988) voor de jongste kleuters (voortaan *Knoop*) en *Laat wat van je horen* (Boers en Van Kleef 1990) voor de oudste kleuters (voortaan *Laat*). Driemaal in de week een taalactiviteit uitvoeren die los staat van de overige kleuteractiviteiten zou de Nederlandse taalvaardigheidsontwikkeling van de anderstalige kleuters (te) weinig stimuleren. Daarom gingen de kleuterleerkrachten op zoek naar prentenboeken en liedjes die aansluiten bij de thema's van *Knoop* en *Laat*. Vorig jaar stuitte de school, tijdens haar zoektocht naar nog meer materialen die ingezet kunnen worden ten behoeve van de Nederlandse taalvaardigheidsontwikkeling van haar anderstalige kleuters, op het programma *Hokus Sprokus* (Lindijer, Brandenbarg & Groenteman 1996) dat toen nog in ontwikkeling was. Als één van de eerste scholen deed de Bos en Lommerschool mee met de proefinvoering van de drama-activiteiten.

Thematische aansluiting

Hokus Sprokus biedt dramatische werkvormen die ontwikkeld zijn voor meertalige kleuter-

klassen ter ondersteuning van de (tweede-) taalontwikkeling. De activiteiten sluiten thematisch aan bij *Knoop*, *Laat* en *Taalplan Kleuters* (Boers, Kienstra & Padmos 1993), maar kunnen ook los daarvan gebruikt worden. Hokus Sprokus is opgezet rond de volgende vijf thema's: 'Dit ben ik', 'Bij ons thuis', 'Familie', 'Op stap' en 'De toverkoffer'. Het thema 'De toverkoffer' komt niet in de bovengenoemde programma's Nederlands als tweede taal (NT2) voor, de overige thema's wel. Vijf thema's lijkt niet veel. In *Hokus Sprokus* is echter elk thema onderverdeeld in drie à vier onderwerpen. Zo is een thema als 'Dit ben ik' onderverdeeld in de onderwerpen 'Lichaam', 'Kleding' en 'Emoties'. Elk thema begint met een introductie-activiteit en wordt na een aantal onderwerpen afgesloten met een activiteit rond een prentenboek. De thema's en onderwerpen hebben geen doorgaande verhaallijn en lopen ook niet op in moeilijkheidsgraad. Ze zijn dus inwisselbaar.

Voor de keuze van activiteiten door de kleuterleerkracht is achter in het boek een overzicht opgenomen voor *Taalplan*-gebruikers en een overzicht voor niet-*Taalplan*-gebruikers. Bij de eerste groep zijn de gebruikers van *Knoop* en *Laat* inbegrepen omdat het in deze programma's om dezelfde thema's gaat als in *Taalplan Kleuters*. Het 'Overzicht voor *Taalplan*-gebruikers' laat zien dat bij bijna elk werkplan of thema van *Taalplan Kleuters* tenminste één activiteit is bedacht. Alleen bij de *Taalplan*-thema's 'Buiten spelen', 'Klas', 'School' en 'December' ontbreken dramatische werkvormen. Voor de niet-*Taalplan*-gebruikers is er een overzicht met onderwerpen en bijbehorende activiteiten.

Soort activiteiten

Om wat voor activiteiten gaat het in *Hokus Sprokus*? Vaak wordt drama direct geassocieerd met het spelen van een toneelstuk. Om die reden zijn leerkrachten, zeker als ze veel allochtone kinderen in de groep hebben, snel geneigd te zeggen dat drama niets voor hun leerlingen is. Want het zou te moeilijk zijn en te veel concentratie van de kinderen vergen. Bij de drama-activiteiten van *Hokus Sprokus* draait het beslist niet in de eerste plaats om het spelen van een toneelstuk. Het merendeel van de activi-

teiten is veel eenvoudiger van karakter. Elk onderwerp in *Hokus Sprokus* is uitgewerkt in drie activiteiten die oplopen in moeilijkheidsgraad wat de taalvaardigheden, de cognitieve en de dramatische vaardigheden betreft.

De activiteiten 1 zijn het meest geschikt voor beginnende NT2-verwervers. Bij deze activiteiten draait het om één handeling en één woord of zin tegelijk. Bij activiteit 1 van het onderwerp 'Opstaan en naar bed gaan' bijvoorbeeld gaat het erom dat kinderen uitbeelden wat ze 's ochtends doen na het wakker worden. De leerkracht doet de handelingen eerst voor met voorwerpen als een wekker, een stuk zeep, een handdoek, een tandenborstel, etcetera en vertelt tegelijkertijd wat zij of hij doet. Daarna worden de voorwerpen uitgedeeld en krijgen de kinderen in de juiste volgorde de beurt om met het gekregen voorwerp de bijbehorende handeling uit te voeren. De leerkracht verwoordt wat de kinderen doen. In een toelichting op de activiteit krijgt de leerkracht aanwijzingen voor gewenst taalgebruik: de volgorde van de handelingen moet de leerkracht verwoorden met de woorden 'eerst', 'dan', 'daarna', 'op het laatst', etcetera.

De activiteiten 2 zijn vooral bedoeld voor de wat meer taalvaardige kinderen. Bij deze activiteiten draait het om één scène (een aantal handelingen achter elkaar) en een aantal zinnen achter elkaar. Zo worden de kinderen in activiteit 2 van het onderwerp 'Opstaan en naar bed gaan' gestimuleerd te vertellen en daarna uit te beelden wat ze 's morgens achtereenvolgens doen. Dit gebeurt met behulp van een handpop, Aapje genaamd, die bespeeld wordt door de leerkracht. Aapje vraagt aan een kind: 'Wat doe jij als je 's morgens wakker wordt?'. Het kind antwoordt en Aapje vraagt verder: '... en wat doe je dan ... en dan?'

Handpoppen spelen in veel activiteiten van *Hokus Sprokus* een rol. Aapje en zijn vriendinnetje Egel duiken, naast een klein aantal andere dierenfiguren, steeds weer op in de activiteiten. De bedoeling is dat deze handpoppen een plaats krijgen in de klas, waardoor ze op den duur klasgenoten en vrienden worden van de kinderen. Het gebruik van handpoppen als intermediair tussen leerkracht en leerlingen heeft, zoals de auteurs van *Hokus Sprokus* zelf ook aangeven, vaak een

stimulerende werking op de interactie tussen leerkracht en leerling. Kinderen die nog niet of nauwelijks durven te praten tegen de leerkracht, praten dikwijls wel vrijuit tegen de pop die de leerkracht op de hand heeft. In *Hokus Sprokus* zijn de handpoppen ook regelmatig met elkaar in dialoog. Zo wordt elk thema ingeleid door een dialoogspel waarbij de leerkracht twee handpoppen bespeeld. Met een dergelijk poppenspel starten eveneens een aantal activiteiten, met name activiteiten 3.

Bij de activiteiten 3, die vooral geschikt zijn voor de meest taalvaardigen, spelen de kinderen een verhaal met meerdere scènes. Daarbij is de eigen inbreng van de kinderen belangrijk. Het gaat er dus niet om dat de kinderen een bestaand verhaal naspelen, maar ze verzinnen bijvoorbeeld zelf de afloop van een verhaal (met een open einde) of fantaseren door naar aanleiding van een verhaal of dialoogspel. In activiteit 3 van 'Opstaan en naar bed gaan' spelen de kinderen situaties over naar bed gaan, waarbij zij zelfverzonnen smoesjes gebruiken om het slapen gaan zolang mogelijk uit te stellen. De activiteit begint met een dialoog tussen Aapje en zijn Mama, waarin Aapje steeds weer nieuwe smoesjes bedenkt om niet te hoeven gaan slapen. Vervolgens wordt het dialoogspel vrij nagespeeld met zowel smoesjes van Aapje erin als smoesjes die de kinderen zelf verzonnen hebben. De leerkracht speelt eerst nog zelf de rol van moeder, waardoor zij invloed kan uitoefenen op het verloop van het spel. Pas daarna worden beide rollen door kinderen gespeeld. Zonodig souffleert de leerkracht. Ook bij de moeilijkste drama-activiteiten, de activiteiten waarin de kinderen een verhaal spelen, wordt dus nog veel ondersteuning gegeven, zowel vooraf als tijdens het spelen.

Doordat elk onderwerp in *Hokus Sprokus* zowel eenvoudige als wat moeilijkere activiteiten bevat, is het programma uitstekend geschikt voor gebruik in heterogene groepen met kleuters die niet alleen qua leeftijd verschillen, maar ook qua taalvaardigheidsniveau, mits er naast klassikale activiteiten ook activiteiten uitgevoerd worden in kleine groepjes kinderen. Op dit punt, het uitvoeren van activiteiten in kleine groepjes, zal ik verderop in deze recensie nog terugkomen.

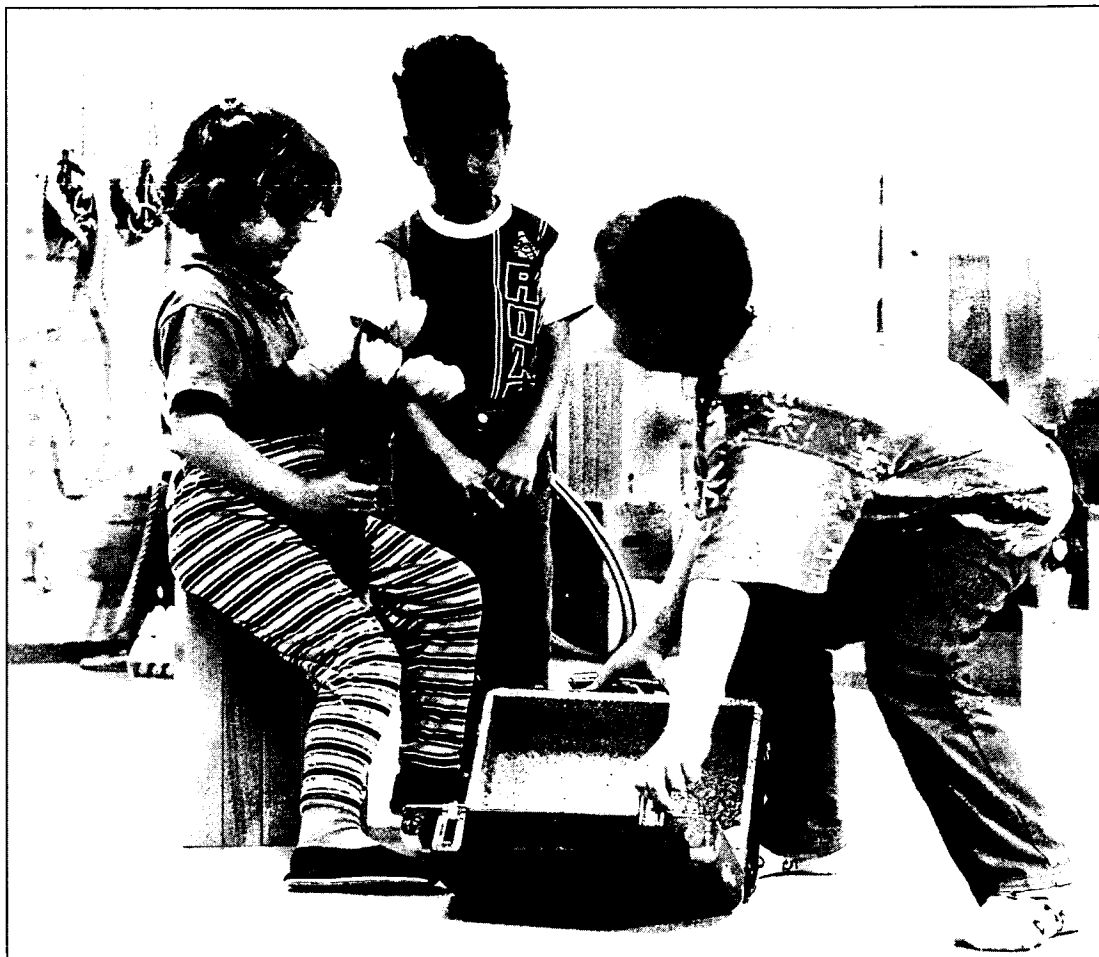

Foto: Hans Boerrigter

Woordenlijsten

Bij een groot deel van de activiteiten, met name de activiteiten die thematisch aansluiten bij *Taalplan Kleuters*, zijn woordenlijsten opgenomen. De woordenlijst geeft een overzicht van woorden die *mogelijk* tijdens de uitvoering van de activiteit voorkomen en die ook in *Taalplan* aangeboden worden. Verder komen er een aantal woorden in voor die niet tot de in *Taalplan* aangeboden woordenschat behoren, zogenaamde extra woorden. De woordenlijsten die bij de activiteiten opgenomen zijn, zijn doorgaans erg lang. Meestal gaat het om meer dan dertig woorden en soms bevat de lijst zelfs over de vijftig woorden.

Over hoe de leerkracht de woordenlijsten

kan gebruiken, wordt in de handleiding van het programma heel summier gesproken. Er wordt slechts aangegeven dat de leerkracht uit de lijst van woorden een keuze dient te maken en dat de lijst een richtlijn geeft waar, afhankelijk van het verloop van de activiteit, van afgeweken kan/moet worden. Het lijkt mij voor een leerkracht lang niet altijd eenvoudig om uit zo'n lange lijst met woorden een gefundeerde keuze te maken van aan te bieden woorden. Bovendien: hoe zinvol is het dat de leerkracht van tevoren een selectie maakt als het een en ander toch afhangt van het verloop van de activiteit? De woordenlijsten zouden een stuk overzichtelijker en daardoor beter hanteerbaar voor de leerkracht zijn (ook met het oog op herhaling van woorden van belang), als ze minder woorden zouden

bevatten. Bijvoorbeeld alleen die woorden of begrippen die in de betreffende activiteit centraal staan. Voor een deel van de woorden geldt namelijk dat ze sowieso tijdens de activiteit aangeleerd kunnen worden omdat de 'behandeling' van deze woorden in de activiteit verweven zit. Een voorbeeld hiervan is 'schrikken' in een activiteit waarbij de kinderen, naar aanleiding van een poppenspel waarin Aapje hevig schrikt, de leerkracht aan het schrikken moeten maken. Dergelijke woorden zijn in de lijst zelfs niet bij elkaar gezet, maar staan temidden van allerlei andere woorden die tijdens de uitvoering van de activiteit *mogelijk* aan bod kunnen komen. Als leerkracht zou ik op z'n minst de neiging hebben om tijdens het voorbereiden van een activiteit de bijbehorende woordenlijst ongelezen te laten.

Drama en taal

Drama is, zoals de auteurs van *Hokus Sprokus* ook zelf benadrukken, bij uitstek geschikt om taal op een speelse manier en in een betekenisvolle situatie aan te bieden. De handeling, de scène, het verhaal waarover het gaat, speelt zich hier en nu, in het driedimensionale, voor je af. Vooral kinderen die de taal waarin gesproken wordt nog weinig beheersen, hebben veel houvast aan de niet-talige ondersteuning die drama biedt. Verder brengen leuke spelactiviteiten natuurlijk betrokkenheid bij kinderen teweeg. En leuk zijn de activiteiten van *Hokus Sprokus* zeker! Wat is er immers leuker voor kinderen dan op school na te mogen spelen wat zij, of anderen, thuis doen om het moment van slapen gaan zo lang mogelijk uit te kunnen stellen. Tijdens een *Hokus Sprokus*-activiteit die ik heb mogen bijwonen op de Bos en Lommerschool in Amsterdam riep een kind, toen de leerkracht 'haar huis' binnenging alsof ze een spook was: 'Deur open! De sleutel! Juffrouw, je kunt niet zomaar door de deur gaan, je maakt de deur kapot!' Betrokkenheid is een basisvoorwaarde voor leren en dus ook voor het leren van een (tweede) taal. Tenslotte motiveert dramaspel kinderen om deel te nemen aan interactie. Dit lijkt in het bijzonder op te gaan voor de drama-activiteiten van *Hokus Sprokus*, omdat daarin veel ruimte wordt gelaten voor eigen

ervaringen van de kinderen, hetgeen kinderen stimuleert tot actieve interactie. En juist actieve deelname aan interactie komt de taalverwerving ten goede (Damhuis 1995).

Klassikale activiteiten en interactie

Maar hoe zorg je er als leerkracht van een grote groep kleuters voor, dat alle kinderen actief deel kunnen nemen aan interactie? Hierop is maar één antwoord mogelijk: voer activiteiten uit met kleine groepjes kinderen. Helaas worden de leerkrachten hiertoe niet gestimuleerd vanuit het programma. Alle drama-activiteiten van *Hokus Sprokus* zijn geschreven voor klassikaal gebruik. De auteurs hebben voor klassikale uitvoering van de activiteiten gekozen omdat de kinderen zodoende gemeenschappelijke ervaringen opdoen, waar ze later tijdens hun spel in de hoeken op door kunnen gaan en met elkaar over kunnen praten. Het gaat hen vooral om het bevorderen van interacties tussen leerlingen onderling. Gesprekken tussen leerlingen onderling zijn stimulerend voor de taalontwikkeling, maar daarnaast zijn zeker ook interacties tussen leerkracht en leerlingen van groot belang voor de taalontwikkeling (Damhuis 1995). Bij klassikale uitvoering van de drama-activiteiten kan, zoals Frea Janssen-Vos in haar voorwoord bij het programma *Hokus Sprokus* ook stelt, van echte interactie tussen leerkracht en leerlingen nauwelijks sprake zijn. Tijdens de *Hokus Sprokus*-activiteiten die ik gezien heb op de Bos en Lommerschool in groep 2, viel mij inderdaad op dat de interactie tussen leerkracht en kleuter steeds heel vluchtig was. Vaak bleef deze beperkt tot hetzelfde patroon: een vraag van de leerkracht met daarop een reactie van een kind (meestal één zin), eventueel gevolgd door weer een nieuwe vraag van de leerkracht. Veel verder kwamen de gesprekken tussen leerkracht en kleuter niet in de grote groep. Begrijpelijk, want veel kinderen zaten te popelen om aan het woord te komen. Een snelle beurtwisseling ligt dan voor de hand. Van verbale interacties tussen leerlingen onderling was alleen sprake tijdens het laatste onderdeel van de activiteit, toen kinderen een drietal korte scènes naspeelden. Hieronder volgt een voorbeeld van een gesprek dat tussen twee

leerlingen, de één in de rol van winkerverkoper en de ander in de rol van klant, plaatsvond.

Klant: 'Goeiemorgen winkel. Heeft u paaseieren?'

Verkoper: 'Hoeveel?'

Klant: 'Doe maar tien'

Verkoper: 'Moet ik geld teruggeven?'

Klant: 'Doei, ik ga even naar mijn tante'.

Het aantal kinderen dat binnen de grote groep in de gelegenheid gesteld kon worden om een dergelijke scène te spelen, was uiteraard beperkt.

Hopelijk zullen kleuterleerkrachten die het programma *Hokus Sprokus* gaan gebruiken in overweging nemen om tenminste een deel van de drama-activiteiten in kleine groepjes uit te voeren, zodat alle kinderen tijdens deze activiteiten gelegenheid krijgen actief deel te nemen aan interactie. Bovendien kunnen alleen bij uitvoering van de activiteiten in kleine groepjes de differentiatiemogelijkheden die het programma biedt (de onderwerpen zijn immers uitgewerkt in activiteiten van verschillende moeilijkheidsgraad) optimaal benut worden.

Leerkrachttrainingen

In de handleiding van *Hokus Sprokus* staat dat de drama-activiteiten zo beschreven zijn, dat de leerkrachten deze zelfstandig kunnen uitvoeren. Voor leerkrachten die al veel ervaring hebben met dramaspel in de klas, lijkt dit goed te doen. Maar er zullen ongetwijfeld ook leerkrachten zijn die die ervaring (nog) missen en drama als vak ook niet in hun opleiding gekregen hebben. Zij zullen enige training en begeleiding op dit vlak op prijs stellen. Het afgelopen jaar waren scholen in Amsterdam die met *Hokus Sprokus* wilden gaan werken, financieel door de gemeente in de gelegenheid gesteld om bij een dramaconsulent van Kunstweb (voorheen de SKVA, de Stichting Kunstzinnige Vorming Amsterdam) drie workshops te volgen. In deze workshops kwamen zaken aan de orde als: het spelend beïnvloeden van een situatie, het gebruik van ruimte en materialen en de technische vaardigheden die nodig zijn voor poppenspel. Ook werden er door de dramaconsulent

(tevens auteur van *Hokus Sprokus*) voorbeeldlessen gegeven in de klas. Tenslotte konden scholen die een cursus 'Werken met *Hokus Sprokus*' wilden volgen zonder begeleiding in de klas terecht bij het ABC, de schoolbegeleidingsdienst in Amsterdam. In deze cursus werd onder meer aandacht besteed aan taalstimuleringstechnieken. Dit schooljaar zullen Kunstweb en het ABC met een gezamenlijk invoeringsprogramma komen. Training van dramatische vaardigheden en training van vaardigheden met betrekking tot taalstimulering vinden volgens dit invoeringsprogramma binnen eenzelfde workshop plaats en worden dus meer met elkaar verbonden. Dit lijkt mij een goede zaak. Ook schoolbegeleiders en dramaconsulenten van buiten Amsterdam zullen op aanvraag met het invoeringsprogramma aan de slag kunnen.

Taalplan Kleuters

Zoals gezegd, sluiten de *Hokus Sprokus*-activiteiten thematisch aan bij de NT2-programma's *Knoop*, *Laat* en *Taalplan Kleuters*. Betekent dit dat *Hokus Sprokus* de genoemde programma's aanvult? De auteurs van *Hokus Sprokus* geven duidelijk aan dat de dramatische werkvormen de activiteiten uit *Knoop* en *Laat* niet kunnen vervangen maar aanvullen. Met de niet-*Knoop*activiteiten en de niet-*Laat*activiteiten uit *Taalplan Kleuters* gaan zij echter minder zorgvuldig om. In *Taalplan Kleuters* wordt door middel van weekroosters aangegeven welke woorden in een week aangeboden moeten worden en hoe deze aangeboden kunnen worden. Daarbij wordt doorgaans voor drie van de vijf klassikale activiteiten verwezen naar de woordenschatprogramma's *Knoop* of *Laat*. Voor de overige klassikale activiteiten wordt of een korte beschrijving gegeven of gebruik gemaakt van *Praatspel* (Janssen 1986). De laatstgenoemde *Taalplan*-activiteiten, de activiteiten die bovenop de *Knoop*- en *Laat*-lessen komen, kunnen volgens de auteurs van *Hokus Sprokus* vervangen worden door werkvormen uit *Hokus Sprokus*, indien er sprake is van aansluiting bij *Taalplan Kleuters*. Aan het slot van een activiteitenbeschrijving wordt precies vermeld hoe de activiteit in het weekrooster van *Taalplan Kleuters* ingepast kan worden. Dat wil zeggen:

Foto: Hans Boerrigter

welke *Taalplan*-activiteit moet komen te vervallen. Nu is het zo dat elke *Taalplan*-activiteit eventueel vervangen kan worden door een andere activiteit, mits daarmee de doelwoorden die in het weekrooster staan vermeld daadwerkelijk aangeboden kunnen worden. Want om het aanbieden van die doelwoorden gaat het in *Taalplan Kleuters*. Soms lijkt het heel goed mogelijk om alle doelwoorden (vijf à tien) van een *Taalplan*-activiteit die komt te vervallen aan te bieden met de vervangende *Hokus Sprokus*-activiteit. Vaak lijkt dit echter met slechts enkele van de doelwoorden te lukken. En in een aantal gevallen zelfs met geen van de doelwoorden, zoals het volgende voorbeeld laat zien.

Keelpijn of gewond

In het overzicht voor *Taalplan*-gebruikers staat aangegeven dat bij het werkplan 'Ziek zijn' uit *Taalplan* (werkplan 2, groep 2) een *Hokus Sprokus*-activiteit is bedacht, namelijk: activiteit 3, onderwerp 'Lichaam', thema 'Dit ben ik'. De activiteit is een poppenspel met handpoppen. Het verhaal gaat over Aapje die pijn in zijn keel heeft en moet hoesten. Bovendien blijkt hij koorts te hebben. Mama

belt de dokter en maakt een afspraak. Het verhaal wordt eerst door de leerkracht gespeeld, waarna er rollen onder de kinderen verdeeld worden. Aan het einde van de activiteitenbeschrijving wordt vermeld dat deze activiteit het best aansluit bij week 1 van het werkplan 'Ziek zijn' en ingepast kan worden in het weekrooster van *Taalplan* door activiteit 5, poppenspel, te laten vervallen. Het ene poppenspel, dat van *Taalplan* wordt dus vervangen door het andere poppenspel, dat van *Hokus Sprokus*.

Is dat bezwaarlijk? Nee, op zich niet. Al naar gelang de voorkeur van de leerkracht biedt keuze voor het één voordelen boven het ander. Het poppenspel in *Hokus Sprokus* is namelijk geheel uitgeschreven, terwijl in *Taalplan* alleen beknopte aanwijzingen voor het poppenspel worden gegeven. Maar, zoals gezegd, het gaat in *Taalplan* om het aanbieden van de doelwoorden. Wat zijn nu de doelwoorden van bovengenoemde *Taalplan*-activiteit? Zijn dit woorden als 'hoesten', 'pijn hebben', 'keelpijn', 'thermometer' en 'koorts'? Kortom: de woorden die zeer waarschijnlijk met de vervangende *Hokus Sprokus*-activiteit aan bod komen en ook op de bijbehorende

woordenlijst voorkomen? Nee, in de betreffende *Taalplan*-activiteit gaat het vooral om een ander aspect van ziek zijn, namelijk 'gewond zijn'. Behalve 'griep' en 'neusdruppels' zijn de doelwoorden dan ook 'bloedneus', 'breken', 'verband', 'verbinden', 'gips' en 'flink' (van karakter). De woorden die met de vervangende *Hokus Sprokus*-activiteit aan de orde komen, zoals 'keelpijn' en 'koorts', zijn bijna allemaal woorden die al eerder in de week met het programma *Laat* zijn aangeboden aan de hand van het verhaal 'Maarten is ziek'. Indien *Taalplan*-gebruikers daadwerkelijk de *Hokus Sprokus*-activiteit uitvoeren in plaats van de *Taalplan*-activiteit, dan betekent dit dat woorden rond 'keelpijn' nog eens herhaald worden, *mogelijk* aangevuld met nieuwe woorden, terwijl woorden rond 'gewond zijn' niet aan de orde komen.

Doelwoorden Taalplan

Het is prima als met een activiteit uit *Hokus Sprokus* woorden uit *Taalplan* nog eens herhaald worden en, waar mogelijk, aangevuld met extra woorden. Maar het is de vraag of dit ten koste moet gaan van de aanbieding van andere *Taalplan*-woorden. Een van de belangrijkste redenen waarom *Taalplan* ontwikkeld is, is dat het aantal woorden dat met *Knoop* en *Laat* intentioneel aangeboden wordt, te beperkt is gezien de woordenschatachterstand van anderstalige kleuters. Daarom zijn in *Taalplan* aansluitend bij de *Knoop*- en *Laat*-thema's extra activiteiten opgenomen met extra aan te bieden woorden. Dus bovenop de *Laat*-activiteiten over Maarten die keelpijn heeft, een extra activiteit over gewond zijn met woorden als 'verbinden' en 'gips'. Het aanbieden van deze extra woorden is voor *Taalplan*-gebruikers geen vrijblijvende bezigheid, omdat het meestal scholen zijn met bijna alleen anderstalige leerlingen. Over de selectie van de woorden is bovendien terdege nagedacht. Het zijn woorden die kleuters, naar het oordeel van kleuterleerkrachten, in ieder geval moeten kennen (Damhuis e.a. 1992). Bij de werkplannen van *Taalplan* horen tenslotte ook woordenschattoetsen. Deze toetsen kunnen alleen gebruikt worden voor het meten van vorderingen als alle doelwoorden uit een werkplan daadwerkelijk aangeboden zijn.

Welcome aanvulling

Niet alle scholen met anderstalige leerlingen maken gebruik van *Taalplan Kleuters*. Er zijn veel scholen die wel met *Knoop* en *Laat* werken, maar niet met *Taalplan*. Omdat zij *Taalplan* niet nodig hebben gezien hun leerlingenpopulatie (*Taalplan* is bestemd voor scholen met meer dan zeventig procent anderstaligen) of omdat zij de werkwijze van *Taalplan* minder geschikt vinden. Voor deze scholen biedt *Hokus Sprokus* als aanvulling op *Knoop* en *Laat* een prima alternatief. Scholen die wel met *Taalplan* werken en overwegen om *Hokus Sprokus* in te voeren, zou ik het advies geven om geen activiteiten uit *Taalplan* te laten vervallen maar om de *Hokus Sprokus*-activiteiten als extra activiteit in te plannen in het weekrooster. De activiteiten bieden uitstekende mogelijkheden om de in *Taalplan* aangeboden woordenschat nog eens te herhalen en uit te breiden met extra woorden. Vooral vanwege het speelse karakter van de activiteiten en de grote betrokkenheid die de activiteiten teweegbrengen bij de kinderen, is *Hokus Sprokus* een welkome aanvulling op de wat schoolsere NT2-programma's *Knoop*, *Laat* en *Taalplan*.

Literatuur

- Boers, M., M. Kienstra & M.J. Padmos, *Taalplan Kleuters*. Rotterdam, Het Projectbureau, 1993.
- Kleef, M., van, *Knoop het in je oren. Nederlandse taal voor kleuters in meertalige groepen*. Rotterdam, Projectbureau OVB Rotterdam, 1988.
- Boers, M. & M. van Kleef, *Laat wat van je horen. Nederlandse taal voor kleuters in meertalige groepen*. Rotterdam, Projectbureau OVB Rotterdam, 1990.
- Janssen, J., e.a., *Praatspel. Taalactiviteiten voor kinderen van 4 tot 7 jaar*. Den Bosch, Malmberg, 1986.
- Damhuis, R., e.a., *Woordenlijst voor 4 tot 6 jarigen. Een streeflijst voor kleuters*. Rotterdam, Projectbureau OVB Rotterdam, 1992.
- Damhuis, R. *Interaction and second language acquisition. Participation and Control in classroom conversations with young multilingual children*. Studies in Language and Language Use 19. Amsterdam, IFOTT, 1995.